

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Vos, Antoon de, *Voorwaarts en niet vergeten. Leven en denken van Gerardus Horreüs de Haas (1879-1943)* (Dissertatie Groningen 2008; Zwolle: Waanders, 2008, 320 blz., ISBN 978 90 400 8560 5).

Gerardus Horreüs de Haas was een vooraanstaand vrijzinnig hervormd predikant die een sterk wijsgerig en wetenschappelijk doordachte theologie verbond met een groot maatschappelijk engagement, dat zich uitte in een actieve deelname aan de socialistische beweging. De auteur geeft een gedetailleerde beschrijving van leven en werk van deze markante persoonlijkheid. Hij doet dit door allereerst een levensschets te geven en daarna zijn theologische en wijsgerige inzichten te behandelen.

Het eerste deel heeft een chronologische opbouw. Eerst behandelt De Vos de jeugd en studiejaren van De Haas en vervolgens zijn predikantschappen in Bergum (1903-1907), Sneek (1907-1919) en Zwolle (1919-1943). De Haas komt daarin naar voren als een theoloog die met grote kracht opkwam voor het goed recht van de moderne theologie; een theologie die open en dynamisch bij de tijd durfde te zijn en dat prijs te geven wat in strijd met de wetenschap bleek te zijn. In 1903 trad hij toe tot de SDAP, waarvoor hij propagandistisch en lokaal bestuurlijk actief was. Zoals vrijwel alle rode dominees erkende hij de betekenis van het historisch materialisme, maar vond hij dit te eenzijdig omdat het geen recht deed aan de mens als religieus-zedelijk wezen. Voorts koos hij uitdrukkelijk voor de parlementaire weg. Daarom keerde hij zich in 1918 tegen de zogeheten revolutiepoging van zijn vriend Troelstra. Op het partijcongres te Rotterdam op 16 en 17 november 1918 sprak De Haas als vertegenwoordiger van de afdeling Sneek uit dat Troelstra niet alleen de situatie fout had ingeschat, maar ook de verkeerde weg had gekozen: 'Wij willen het socialisme alleen verwezenlijken als wij de meerderheid voor gewonnen hebben. Er wordt van ons verwacht een koninklijke daad: de dwaling van Troelstra te erkennen' (48). Later zou Troelstra verklaren dat hij de woorden van De Haas op het congres gesproken als de belangrijkste had beschouwd en ervaren. De Vos had er hierbij nog op kunnen wijzen dat De Haas het gebruik van wapengeweld om het socialisme te bereiken uitdrukkelijk afwees.

Anders dan vele andere rode dominees was hij tijdens het interbellum geen pacifist, maar voorstander van een volkenbondsleger. Hij sloot zich dan

ook niet aan bij de christen-antimilitaristische vereniging Kerk en Vrede. De Haas steunde anders dan Banning in 1937 de opname van de militaire landsverdediging in het nieuwe beginselprogramma. De Haas keerde zich al vroeg tegen het nationaal-socialisme en de jodenvervolgingen in Duitsland. Ook tijdens de oorlog gaf hij daarvan op moedige wijze blijk en protesteerde hij openlijk tegen de jodenvervolgingen.

In het tweede deel behandelt De Vos de theologische en filosofische bronnen van De Haas' theologie en zijn positie binnen het vrijzinnig protestantisme van zijn tijd. Hier ligt het zwaartepunt van de studie, inhoudelijk en wat omvang betreft (ongeveer een derde van de hoofdtekst). Aan de orde komen onder meer de Deense filosoof H. Höffding (op wiens werk De Haas in 1930 promoveerde), de Duitse filosoof F. Paulsen, G. Heymans en moderne theologen als J.H. Scholten, C.W. Opzoomer en S. Hoekstra. In de paragraaf over 'Mens en gemeenschap' komt De Haas' visie op het socialisme aan de orde. De Vos maakt daarbij duidelijk dat De Haas' keuze voor en opvatting van het socialisme nauw verbonden was met diens visie op het christelijk geloof en zijn wijsgerige inzichten waarin de waarde van de menselijke persoonlijkheid en sociale gerechtigheid een belangrijke rol speelde.

De Vos heeft een gedegen studie over De Haas geschreven die veel informatie biedt. De nadruk ligt op De Haas' theologische en wijsgerige inzichten en zijn plaats in het modernisme. De auteur laat daarbij een grote kennis van de moderne theologie zien. Hij is zowel in zijn historische als systematische deel meer beschrijvend dan analyserend. Doordat hij sterk gegrepen is door de persoon van De Haas komt hij in zijn boek niet tot een echte evaluatie van diens denken en positie binnen de sociaal-democratie. Hij stijgt niet boven De Haas uit. In zijn vraagstelling had hij al een beperking aangebracht door expliciet de vraag buiten te sluiten of De Haas' wijsgerig-theologisch denken enkel historische betekenis heeft of ook nu nog geldigheid heeft. Was hij, ondanks dat hij uitdrukkelijk oog had voor de rol van het kwaad in de geschiedenis, toch niet een vooruitgangsdinker? Was zijn wetenschapsbegrip niet te onproblematisch en zijn vertrouwen in de rede en wat hij zag als objectieve waarden niet te groot? Die beperkingen laten onverlet dat De Vos een waardevol overzicht schreef van het leven en werk van deze theoloog, pastor en rode dominee.

Herman Noordegraaf, Protestantse Theologische Universiteit
vestiging Leiden

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Vree, Frank van, Laarse, Rob van der (eds.), *De dynamiek van de herinnering.*

Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context

(Amsterdam: Bert Bakker, 2009, 327 blz., ISBN 978 90 351 3229 0).

Memory and remembrance now form major sub-disciplines of social history, especially for the Second World War in general, and for the Holocaust in particular. In the French context, the works of Henry Rousso and Pierre Nora have led the way in understanding how postwar France has tried to contextualise its Vichy past. While it could be argued that French refusal to confront the existence of the deep divisions exacerbated by the occupation period is the most marked example, it is by no means the only one. Other western European countries have also had similar difficulties in coming to terms with this problematic period. In this volume, Frank van Vree and Rob van der Laarse have attempted to piece together the dynamics of the Dutch case – dynamic because, as they point out, the process of remembrance and memorialisation has gone through a number of phases and even now, some 65 years after the liberation, has still not come to an end. Dutch engagement with the full horror of what had befallen their Jewish co-religionists took time to emerge while issues surrounding resistance in both public and academic debate took centre-stage much earlier. While these elements have become central to a national understanding of the past, new issues continue to arrive on the scene – for example the creation of an exhibition commemorating the role of the iconic transit camp at Westerbork as a site of internment for Dutch national socialists in the years after 1945. This is also evident in the chapter by Claartje Wesseling where she charts the background to the furore created when in 2009 the Rijksmuseum included in its purchases ‘De Nieuwe Mensch’, a painting by the ‘*fout*’ artist, Henri van der Velde. Wesseling outlines the career and *zuivering* of Van der Velde and how he remained isolated from the art world after 1945 and then goes on to debate whether the term ‘*fout*’, linking him with all the evils of the NSB, collaboration, treason and the persecution of the Jews, was being applied to him as a person, to his artistic production in general or to the specific work purchased. For its part, the Rijksmuseum seems to have taken the view in buying the painting that it was representative of a regrettable, but nonetheless valid part of the nation’s art historical legacy. Also of note here is the fact that ‘cultural collaboration’